

Безлуцька О. П.

*Херсонська державна морська академія,
м. Херсон, email: olena.bezlutska@gmail.com*

ВНЕСОК МИКОЛИ ВАСИЛЬОВИЧА ШАРЛЕМАНЯ В ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЮ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ НА ПРИКЛАДІ «АСКАНІЯ-НОВА»

Анотація. У роботі проаналізовано внесок Миколи Володимировича Шарлеманя у формування природоохоронної системи в Україні та створення заповідника «Асканія-Нова». Зокрема, акцентовано увагу на діяльності вченого в організації інституцій охорони природи та його активній участі у наукових і адміністративних ініціативах того часу.

Abstract. The article analyzes Mykola Volodymyrovych Charlemagne's contribution to forming the nature conservation system in Ukraine and establishing the Askania-Nova Nature Reserve. In particular, attention is focused on the scientist's efforts in organizing nature conservation institutions and his active participation in the scientific and administrative initiatives of the time.

Ключові слова: М.В. Шарлемань, Асканія-Нова, заповідник, охорона природи.

Keywords: M.V. Charlemagne, Askania-Nova, nature reserve, nature conservation.

У 2025 році виповнюється 55 років із дня смерті видатного українського зоолога, охоронця природи, фундатора заповідної справи, краєзнавця, дослідника природи Київської Русі, автора коментарів до «Слова о полку Ігоревім» – Миколи Володимировича Шарлеманя (1887–1970). Його науковий доробок охоплює понад 300 праць, присвячених актуальним питанням зоології, зоогеографії, орнітології, теріології, систематики, фауністики хребетних (крім риб) та теорії і практики охорони природи.

Метою даного дослідження є аналіз внеску М. В. Шарлеманя у формування заповідника «Асканія-Нова» як державної природоохоронної установи.

Уперше М. В. Шарлемань згадав Асканію-Нова у своїй праці «Охорона природи» (1914), де відзначив її як один із прикладів зразкових приватних природоохоронних територій, що відігравали важливу роль у збереженні біорізноманіття. А дізнавшись про від'їзд із Асканії-Нова її власника, відомого мецената і засновника заповідника Ф. Е. Фальц-Фейна, та про реальну загрозу, що нависла над цілиними степами і зоологічним парком, учений починає

активну діяльність із захисту унікальної природоохоронної території. Зокрема він ініціював звернення до Тимчасового уряду з резолюцією, в якій наголошувалося на необхідності негайного вжиття державних заходів для збереження цінних тварин, зокрема зубра та бобра, які перебували в умовах напіввільного утримання на території Асканії-Нова [1].

Крім того, М. В. Шарлемань пропонував заснувати при Генеральному секретаріаті із земельних справ Української Центральної Ради спеціалізовану Природоохоронну комісію. Цей орган мав би координувати заходи з охорони природи на території України, зокрема за участю представників місцевих наукових товариств, природничих відділень університетів і провідних фахівців у галузі біології та охорони довкілля.

Пропозиції М. В. Шарлеманя знайшли відгук серед наукової та адміністративної громадськості Української Народної Республіки. У 1918 році в Києві був створений Оружний природоохоронний комітет, а згодом сформована постійна комісія при відділі охорони пам'яток природи. До складу комісії, крім М. В. Шарлеманя, увійшли відомі науковці того часу, такі як П. А. Тутковський, Г. М. Висоцький, Л. А. Портенко та ін.

Надання природоохоронного статусу території Асканія-Нова було офіційно розглянуте під час Попередньої наради природознавців України, що відбулася 3–6 серпня 1918 року. Організацію зібрання підтримав та профінансував гетьманський уряд, виділивши одну тисячу карбованців скарбнику Організаційного комітету – М. В. Шарлеманю, який відіграв ключову роль у проведенні заходу [1].

У роботі наради взяли участь 77 представників наукових установ, державних структур і громадських організацій, які одностайно підтримали ідею надання Асканії-Нова статусу державної заповідної території. За результатами наради було надіслано вітальну телеграму засновнику заповідника Ф. Е. Фальц-Фейну, а М. В. Шарлеманю було доручено підготувати охоронний декрет.

У своїх подальших коментарях учений зазначав, що саме постанови Попередньої наради стали мотивацією для Міністерства земельних справ гетьманства розпочати роботу над створенням окремого природоохоронного підрозділу. Однак реалізація цього задуму в повному обсязі була перервана зміною політичного режиму в країні. Під час Директорії питання охорони природи знову стали актуальними, і було створено Відділ охорони природи при Вченому комітеті Народного міністерства земельних справ. Після приходу до влади Радянської України ця структура була трансформована в Секцію охорони природи при Сільськогосподарському науковому комітеті УСРР, яку очолив М. В. Шарлемань [1].

У цьому статусі він продовжував опікуватися долею Асканії-Нова і безпосередньо долучився до розробки проекту декрету про надання території офіційного природоохоронного статусу. В результаті, відповідний декрет був підписаний 1 квітня 1919 року головою Ради Народних Комісарів Х. Г. Раковським і проголошував Асканію-Нова «народним заповідним парком», аналогічно до американських національних парків. Таким чином, завдяки ініціативі та послідовній діяльності М. В. Шарлеманя Асканія-Нова отримала перший в Україні офіційно визнаний статус національного парку [3].

Водночас, як зазначав сам науковець, статус «заповідного парку» не повністю відповідав критеріям справжнього заповідника. Завдяки злагодженій роботі багатьох наукових установ та окремих вчених, зокрема й М. В. Шарлеманя, 8 лютого 1921 року Рада Народних Комісарів УСРР ухвалила новий декрет «Про Асканію-Нову», згідно з яким заповідник отримав назву «Перший Державний степовий заповідник „Чаплі“ імені Х. Г. Раковського», а згодом установі було повернуто історичну назву – «Асканія-Нова» [2].

У тому ж 1921 році М. В. Шарлемань підготував спеціальне видання Наркомзему УСРР – «Перший Державний степовий заповідник України Асканія-Нова», в якому представив історію створення заповідника, його сучасний стан та повний корпус нормативно-правових актів, що регламентували функціонування установи [2].

Отже, аналіз діяльності Миколи Володимировича Шарлеманя свідчить про послідовність і цілісність його підходу до охорони природи. Незалежно від змін політичного ландшафту, його ім'я постійно фігурує серед ініціаторів і безпосередніх учасників створення заповідника «Асканія-Нова» як державної інституції.

ЛІТЕРАТУРА

- [1]. Василюк, О. (2017). *Микола Шарлемань: Напровесні заповідної справи*. К.: ПВТП «LAT&K».
- [2]. Шарлемань, М. (1921). *Перший державний Степовий Заповідник «Асканія Нова»*. Київ.
- [3]. Шарлемань, М. (1919). Асканія Нова – перший народний заповідний парк. *Вісти природничої секції Українського наукового товариства*, 1(3/4), 122.